

HANS L ZETTERBERG:

Ödesmakter och ideologier

Vi lever alla i en liten värld och en stor. Den lilla världen är familjen, släkten, vänkretsen, hembygden, de naturliga nätverken. Den stora världen är förvaltningarna, institutionerna, företagen, marknaderna, partierna, fackföreningarna.

Vårt sekel har sett en våldsam utveckling av den stora världens ödeskrafter – marknaderna och byråkratierna. Det stora slaget i vårt sekel har emellertid stått mellan byråkratin och marknaden.

Ett enda svenskt parti – moderaterna – accepterar dualismen mellan den lilla och stora världen. Moderaterna vill stärka familjen och det viktigaste i den stora världen marknaden.

Hans Zetterberg är ordförande i moderata samlingspartiets politiska framtidsgrupp, men artikeln är uttryck för hans egna funderingar.

Ödesmakterna i den moderna tillvaron heter byråkratin och marknaden. De politiska ideologierna definieras och omdefinieras hela tiden för att ange människans relation till dessa ödesmakter.

Miljöpartiet har mest intresserat sig för vad ödesmakterna gör åt naturen, inte åt samhället, ett ovanligt politiskt grepp. Centern har mest intresserat sig för vad de gör med hembygden. Kds har mest intresserat sig för vad ödesmakterna gör med familjen. Moderaterna, folkpartiet och socialdemokraterna vill på olika sätt använda ödesmakterna för att nå politiska mål. Det är deras inställning jag vill diskutera i denna artikel.

Den lilla världen och den stora

President George Bush byggde sin valkampanj 1988 och sitt installationstal i januari 1988 på formeln: "Omsorg hemma, konkurrens på bortaplan" (Compassion at home, competitiveness abroad). Det är en bra formel för en nations framgång. Den sammanfattar insikter om hur samhällslivet fungerar som det tagit samhällsfilosofin flera århundraden att utveckla.

Intellektuellt kom genombrottet vid förra sekelskiftet. Man upptäckte då att den lilla världen följde andra sociologiska lagar än den stora världen. Den lilla världen är familjen, släkten, vänkretsen, hembygden, de naturliga nätverken. Den stora världen är förvaltningarna, institutionerna, företagen, marknaderna, partierna, fackföreningarna. Man uttryckte skillnaden på olika sätt. Gemeinschaft är annorlunda än Gesellschaft, sade de tyska sociologerna (Töennis 1897). Det som gäl-

Hans Zetterberg är professor.

ler för primärgrupper gäller inte för sekundärgrupper, sade de amerikanska sociologerna nästan samtidigt (Cooley 1902). När ett århundrade gått, bör vi vara redo att omsätta denna insikt i praktisk politik.

Samarbete, lojalitet, solidaritet, osjälviskhet, gemensamma ägodelar behövs för att den lilla världen skall fungera. Konkurrens, marknader, vinstintresse, kompetensgradering, privat äganderätt behövs för att den större världen skall fungera. Dessutom en smula god byråkrati. Tankegångar av detta slag var vanliga hos sekelskiftets sociologer och har i vår tid gjorts relevanta för ekonomi och statskunskap av Friedrich von Hayek.

Den stora världens ödesmakter

Redan som barn möter vi den stora världens ödesmakter, byråkratin och marknaden.

I familjen, den lilla världens viktigaste enhet, ger föräldrarna kärlek och omsorg till sina barn, lär dem tala, lär dem lyda regler, lär dem att umgås, hjälper dem utveckla en livsstil. Den lilla världens trygghet omger barnet.

Tidigt möter numera svenska barn den stora världen. Den dag de börjar på dagis träder KOMMUNEN och FACKET in i deras liv. Om barnskötaren inte kommer nästa dag förväntas allt gå vidare som vanligt med en ersättare — ungefär som ett ärende i en förvaltning. Det är en chock att få klart för sig att när klockan nått något som kallas arbetstidens slut vill inte fröken bry sig om barnen mer. Ingen, inte ens det mest gulliga eller mest olyckliga av barnen kan nu ställa krav på dagispersonalen. Barnen har svårt att förstå

detta. De är vana vid att föräldrar ger sina egna barn mer kärlek än de ger andras barn. Barnskötaren älskar alla lika och kärleken upphör klockan 18.00. Barnen har mött den stora världens första ödesmakt: byråkratin och dess rättvisa. Den är sannerligen svår att förstå för den oinvigde.

Det är värt att utreda hur barn fostrade av en byråkrati blir som vuxna. Vad får de för slags samvete, ansvarskänsla, självförtroende, självuppfattning, livslust?

Barnskötaren älskar alla lika och kärleken upphör kl 18.00.

Ett lika lärorikt möte med den stora världen kommer när barnen första gången själva köper sitt godis. Med förundran lär sig barnen att kakaon i chokladbiten har framställts i Afrika och fraktats hundratals mil. Sockret kommer från Skåne och omslagspapperet från Norrland. Fraktbåten var byggd i Korea och lastbilarna i Södertälje, med däck från Frankrike och tändstift från USA.

Det är ingen planbyråkrati som ordnat att barnen kan köpa sin chokladbit i kiosken utan att beställa den i förväg. Barnen har stött på det moderna samhällets andra ödesmakt: världsmarknaden. Dess olika delmarknader samordnade genom prisbildning — Adam Smiths osynliga hand — har ombesörjt att de får sin chokladbit.

Det är lika svårt för barnen att förstå marknadens moral som byråkratins. Handlarn delar inte med sig av chokladkakor som de snälla syskonen gör. De som skördat chokladen, de som odlat sockret, de som ordnat transporterarna är

själviska nog att begära lön för mödan. Allra svårast är det att begripa att den stora marknaden fungerar utan att någon förälder, chef eller politiker bestämmer allting. Det har inte ens flertalet vuxna begripit.

Som tumregel har kommit att gälla att i socialdemokratiens Sverige köper man varor på marknaden för sina egna pengar och får skattefinansierade tjänster gratis eller nästan gratis av byråkratin. Detta har gjort oss till västvärldens stora materialister, vilket är illa nog. Det är också en stor barlast när vi går in i en tidsålder i vilken de avancerade länderna blir flexibla serviceekonomier snarare än prylekonomier.

I socialdemokratiens Sverige köper man varor på marknaden för sina egna pengar och får skattefinansierade tjänster gratis eller nästan gratis av byråkratin.

Våldsamt utveckling av marknaderna och byråkratierna

Vårt sekel har sett en våldsamt utveckling av den stora världens ödeskrafter, marknaderna och byråkratierna. Samtidigt har den lilla världens viktigaste enhet, familjen, förlorat en hel del funktioner till marknaden och byråkratin, och familjen har förlorat i stabilitet, självständighet och integritet.

Det stora slaget i vårt sekel har emellertid stått mellan byråkratin och marknaden. Marknadsstyrning av näringslivet har överallt visat sig överlägsen byråkrattstyre. Idag argumenterar knappast någon för ren planhushållning längre. Man vet från teoretiska och praktiska studier att

planhushållarna inte kan ha perfekt kunskap om framtiden; de skapar alltid oplanerade konsekvenser av sina planerade åtgärder. Man vet från erfarenhet i både i-länder och u-länder att marknadsekonomierna blomstrar mer än planekonomierna. I marknadsekonomierna finns effektivitet och överflöd. I planekonomierna finns ineffektivitet och köer. Nyliberalismen har spikat fast denna tes med stor framgång.

Debatten i Sverige gäller nu om denna insikt skall få slå igenom också utanför varuproduktionen, på tjänstesektorn och det sociala området. Kan barnomsorgen lika självklart som sophämtningen överlättas till marknadsstyrning, konkurrens, vinstintresse och valfrihet? frågade man i valrörelsen 1982. Svaren värker långsamt fram.

Acceptera dualismen!

Vi lever alla i skärningspunkten mellan den lilla och den stora världen.

Kvinnor i Sverige märker det mest. De riskerar att slitas ut därför att de engagerar sig i den stora världens yrkesarbete och samtidigt tar fullt ansvar för den lilla världen. Skattetrycket är så hårt att även de som vill annorlunda tvingas gå ut i arbetslivet för att hushållet skall få sitt.

Det är inte alltid lätt att förstå att vad som gäller i den lilla världen inte gäller i den stora. Det blir den stora läxan i de politiska diskussionerna framöver.

Socialdemokrater och socialliberaler tycker att politikens uppgift är att utsträcka den lilla världens solidaritet till att gälla också i den stora världen. Socialisterna vill göra det med hjälp av omfördelning av inkomster och med offentliga

vårdmonopol, dvs med hjälp av byråkrati. Socialliberalerna håller på det hela taget med, men vill numera inte ha offentliga monopol utan kan tänka sig flera marknadsinslag i leveransen av välfärden. De ser också gärna mer av u-hjälp.

Den gemensamma nämnaren mellan socialdemokrater och socialliberaler är att de tror att goda superföräldrar som heter statsmakterna (och kallas "samhället") skall ge oss trygghet i livets alla skeden. Så bygger man ut omsorgsapparaten och försvarar ett skyhögt skattetryck för dess finansiering. Men man glömmer att den stora världen inte fungerar som den lilla världen.

Det är inte bara så att den offentliga välfärden har alla planhushållningens vanliga svagheter: ineffektivitet och köer. Det kan man, som ofta påpekas från liberalt håll, i någon mån motverka genom att tillåta privata skattefinansierade alternativ till de offentligproducerade, typ City Akuten och Pysslingen.

Efterkrigstidens sociala välfärdsutbyggnad i socialdemokratisk och socialliberal anda har i hög grad segregerat välfärdsconsumenterna från vardagens normala liv. Barn sänds till daghem, arbetslösa till omskolningscentrum, missbrukare till behandlingshem, sjuka till sjukhus, äldre till ålderdomshem, senildementa till långvård. Som regel gäller att där välfärdspolitiken griper in bryts de sociala kontakterna från den lilla världen upp.

Det finns ett grymt, människoplågande inslag i vår älskade välfärdsstat.

Moderaterna — ensamma bland de svenska partierna — accepterar dualismen mellan den lilla och stora världen. Det viktigaste i den lilla världen, familjen, vill vi stärka. Varken marknad eller byråkrati får slå sönder familjens integritet. Det viktigaste i den stora världen, marknaden, vill vi också stärka. Där marknaden inte kan leverera — och bara där — vill vi ha en stark byråkrati med hedervärda, välutbildade, välbetalda ämbetsmän och gammaldags ämbetsmannansvar.

Socialdemokrater och folkpartister som i olika tonarter predikar den lilla världens dygder för den stora världens institutioner gör det lätt för sig: de har ytligt sett framstått som segrare i välfärdsdebatter. De nyliberaler som predikar marknadens välsignelser för både byråkratin och den lilla världen gör det också alltför lätt för sig: marknaden kan förvisso ersätta det mesta av vår nuvarande byråkrati, men inte den lilla världens solidarisiska ordning.

Vi som är liberalkonservativa kräver mer eftertänksamhet av vårt auditorium. Vi vill ha omsorg hemmavid och konkurrens på bortaplan. För sådana är livets faktiska villkor, vare sig vi tycker om det eller ej. Att tro att det kan vara annorlunda är att drömma. Att medvetet leva rikt och fullt med denna verklighet är moderatens existensiella villkor.